

HET EUROPA VAN DE HISTORICI

VERSLAG VAN EEN CONFERENTIE

chr.l. baljé

C.L. Baljé is wetenschappelijk medewerker bij de vakgroep Eigentijdse Geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Il faut toujours revenir au matin des choses pour en avoir le coeur.

Jean Monnet

Te Luxemburg werd vorig jaar op 28 en 29 januari een conferentie van historici gehouden ter gelegenheid van de openstelling van de archieven van de Europese Commissie over de periode 1946-1952. Per lidstaat waren drie historici uitgenodigd, aangevuld met 'Europese persoonlijkheden' die in deze betrokken beginjaren actief aan de constructie van de Europese samenwerking en eenwording deelgenomen hadden. Het geheel stond formeel onder leiding van Gaston Thorn, voorzitter van de Europese Commissie, die aan de verzamelde historici als opdracht meegaf: "Het functioneren van de Europese instellingen meer doorzichtig te maken en het Europese integratie-proces vanachter de gesloten deuren en vanuit de officiële communiqués te halen". (1)

Om deze opdracht beter te kunnen opnemen, besloten de aanwezigen aan het slot van de bijeenkomst een verbindingsgroep van Europese historici te vormen, afkomstig uit zowel de lidstaten als uit de toetredingskandidaten. Deze groep zou de verspreiding van informatie over werkzaamheden van historici met betrekking tot de geschiedenis van Europa na de Tweede Wereldoorlog moeten bevorderen, zou de Gemeenschap dienen te adviseren inzake wetenschappelijke activiteiten die steun vanuit de Gemeenschap zouden verdienen, als ook er zorg voor moeten dragen dat onderzoekers een beter gebruik kunnen maken van de middelen die hen ter beschikking zijn gesteld - als bijvoorbeeld de archieven - en tenslotte zou deze groep wetenschappelijke bijeenkomsten van historici op het gebied van de Europese integratie moeten stimuleren.

De conferentie besloeg drie program-onderdelen. Ten eerste inleidingen over de relevante bronnen en archieven, met name voor de genoemde periode, ten tweede een sessie van de 'ooggetuigen' en tot slot een analytisch overzicht van historische studies gewijd aan de Europese eenwording.

Onderstaand wordt kort verslag gedaan van het verloop van de conferentie die dus het begin moet zijn van het 'Europa van de historici'. Vooraf nog enige overwegingen ter inleiding.

enkele overwegingen

De beschrijving van de Europese integratie geschiedt voornamelijk in modellen, theorieën, technische en juridische verhandelingen, discussies over de inrichting van de diverse Europese instellingen, hun onderlinge relatie en het besluitvormingsproces. Het afleggen van historische rekenschap over de diep in het na-oorlogse Europa ingrijpende ontwikkelingen naar Europese samenwerking en eenwording is achtergebleven. Deze opmerking lijkt in het bijzonder van toepassing op de situatie in Nederland; op paradoxale wijze in strijd met het beeld dat ons land over zijn opstelling tegenover Europa heeft willen geven als federalistisch gezinde 'brave Hendrik' van Europa. Te weinig wordt kennelijk ingezien dat aan een dergelijke situatie nadelen kleven: in plaats van reële kennis treedt mystificatie en mythe-vorming op; het ontbreken van voldoende rekenschap heeft gevolgen voor de beleidsvorming (het missen van inzicht in de fundamentele ontwikke-

lingen, het uitblijven van een leerproces ten aanzien van 'gemiste kansen' en het ontbreken van toetsing van voorgenomen beleid aan de uiteindelijke resultaten) en is ook schadelijk voor de vorming van de openbare mening omdat het de schijn tussen de onmacht van de nationale staat en de mogelijkheden uit Europees samengaan niet doorprikt - zulks zeker bij jongeren, die 'Europa' niet zonder meer in hun hart dragen als een oplossing. Het was begrijpelijk vanuit zijn functie en politieke achtergrond dat Gaston Thorn in zijn openingsrede inging op dergelijke aspecten. Zo dreigt de geschiedschrijving over Europese integratie hopeeloos schuil te gaan achter anekdoten, 'structuur'-beschrijvingen die een bloedarm Europa trefbaar maken voor het 'bureaucratie'-verwijt of voor een eenzijdige propaganda-inspanning die de eenwording van Europa te zeer voorstelt als een lineair oplopende successtory. Het mag dan ook geen wonder heten, dat schoolboeken vaak weinig inspirerende hoofdstukken over Europese eenwording bevatten. Natuurlijk, er zijn verontschuldigheden aan te voeren. Gesteld kan dan worden dat er maar weinig historici op het betrekken veld ingevoerd zijn, mede omdat de opleiding weinig aansluit bij de technische kanten van de Europese integratie, de mist die over de Europese werkelijkheid getrokken is door enerzijds de 'deskundigen' en anderzijds de 'moraal-theologen', maar ook door het ontbreken van voldoende toegang tot bronnen en archieven en het tot stand brengen van studie-faciliteiten.

Van de zijde van de Europese Commissie is nu een duidelijk voorbeeld gesteld op deze laatste twee punten. Het is te hopen dat de nationale staten evenzeer hun Europese archieven voor onderzoek zullen openstellen en het onderzoek daarin daadwerkelijk ondersteunen; hier ligt voor Nederland een terrein in eigen machtsbereik waarop alle gidsland-aspiraties uitgeleefd kunnen worden zonder dat de frustratie-bestendigheid al te zeer op de proef gesteld behoeft te worden. (Nederland kent een formele tijdsbarrière van vijftig jaar voor raadpleging van betrokken archieven, hoewel in de praktijk een dertig-jaarregel gehanteerd wordt.) (2)

het verloop van de conferentie

Het eerste deel van de conferentie omvatte inleidingen over publieke archieven, de archieven van Jean Monnet en de archieven van de Europese Commissie. Uit dit programma-deel bleek - niet onverwacht - dat Europees onderzoek te lijden heeft en zal hebben van de uiteenlopende regels die de lidstaten kennen ten aanzien van de vrije toegang van archieven met officiële documenten. Van de formele vijftig-jaar barrière wordt zelfs in een aantal gevallen (Denemarken) niet afgeweken voor een meer pragmatische grens op dertig jaar. Bovendien is het enthousiasme voor het vrijgeven van de documenten bij sommige overheden bepaald gering. Uit deze onwelwillendheid of tengevolge van het gebrek aan menskracht bij de archiefdiensten worden historici vaak afgescheept. Particuliere archieven willen wel sneller ter beschikking komen, maar zijn vaak van wisselende kwaliteit, onbekend is waar ze bewaard worden of blijven qua inhoud lange tijd onbekend omdat inventarisaties en beschrijvingen uitblijven. Zo konden de historici te Luxemburg watertanden toen daar bekend werd dat een geheime correspondentie tussen Churchill

en Monnet gevonden was.

Over publieke archieven met betrekking tot het begin van de Europese integratie werd een inleiding gehouden door Lipgens. Toch gebruikte Lipgens het grootste deel van zijn inleiding om het gezelschap deelgenoot te maken van zijn visie dat er drie grote thema's zijn waarin geschiedenis en Europese integratie elkaar zouden raken: de neergang van Europa (sedert de Eerste Wereldoorlog); het gemeenschappelijk cultureel fonds aan normen en waarden; de studie en weergave van het concrete begin van de Europese eenwordingspolitiek van 1946 tot 1952. Deze visie was minder verrassend en consistent dan de doorlopende verwijzing naar eigen werk. Lipgens' eigenlijke bijdrage over de archiefbestanden en de toegankelijkheid daarvan bleek neer te komen op een zeer globale samenvatting van een 'Guide' die door hem is uitgegeven. Dit boek was aan alle deelnemers van de conferentie door de Europese Commissie met een royaal gebaar cadeau gedaan; echt nieuws bracht Lipgens dus niet. Opgemerkt zij echter dat in deze Gids over de situatie in Nederland een informatief hoofdstuk te vinden is van de hand van Manning. (5)

Voor sommigen mag het dan verrassend zijn dat het archief van Jean Monnet in Zwitserland terecht gekomen is. Een en ander is echter het gevolg van de mede door toedoen van persoonlijk contact met een van de sprekers over dit programmapunt, H. Rieben, door Monnet zelf gedane schenking van zijn archief aan de daarvoor in 1978 te Lausanne gevormde stichting. (4) Dat archief is opgesplitst in een twintig-tal hoofdstukken, waarvan er inmiddels vier zijn geïnventariseerd en op microfilm vastgelegd. (De 'Plan'-periode voor modernisering van Frankrijk, 1945-1950; de totstandkoming van het Plan Schuman, 1950-1952; de lotgevallen van de EGT, 1950-1954) Aangenomen wordt dat rond 1985 het archief geheel toegankelijk kan zijn. Hoewel het natuurlijk verheugend is dat het archief van Monnet bewerkt wordt, wierp de locatie van dit archief - in een opgeknapte boerderij in de omgeving van Lausanne - een fundamentele vraag, namelijk die naar de algemene toegankelijkheid van de opgestelde en open te stellen archieven. Zonder een zeer liberaal regiem voor microfilming en verspreiding in de lidstaten en/of voor aanzienlijke reis- en verblijfsregelingen zal de praktische raadpleging van dergelijke archieven zeer beperkt blijven en dus het achterliggende doel, bevordering van de geschiedschrijving van de Europese integratie gemist worden. Ook hier ligt een -minstens financiële- taak voor de Gemeenschap, andere Europese instellingen en lidstaten.

In zekere zin lijkt de Europese Commissie begrip te hebben voor dergelijke problemen; zo bleek uit de bijdrage van ambassadeur Van der Meulen over de opening van de historische archieven van de Europese Gemeenschappen. De Europese Commissie is voornemens originele archiefstukken te deponeren in het Europees Universitair Instituut te Florence, teneinde daarmee tevens de historische sectie te stimuleren, nadat de betreffende documenten op microfilms zijn opgenomen die desgewenst ook verspreid kunnen worden in de lidstaten en onder onderzoeksinstellingen. In zijn overigens tamelijk technische uiteenzetting roerde Van der Meulen, na het besluitvormingsproces sedert 1977 over het Commissie-initiatief geschetst te hebben, nog een aantal aspecten aan met betrekking tot de openstelling van de archieven. (5) Sommige documenten betreffende Euratom zijn tengevolge van juridische verplichtingen vooralsnog confidentieel; er is echter gestreefd naar een maximale toegankelijkheid van Gemeenschapsdocumenten met uitzondering van privé- of beroepsgegevens van personen of waar het handelde om 'beroepsgeheimen' en gevoelige gegevens van het Hof van Justitie. Binnen de open te stellen archieven bevinden zich ook de documenten van leidende persoonlijkheden zoals Coppé, Del Bo, Hellwig, Lapie, Linthorst Homan, Reynaud en Spierenburg.

Palais de l'Europe, Straatsburg.

Hoezeer de eigentijdse geschiedschrijving in het voordeel is door het gelijktijdig voorhanden zijn van de archieven van leidende tijdgenoten als van de mogelijkheden deze zelf gericht commentaar te laten leveren op het verloop van de gebeurtenissen waaraan zij actief hebben deelgenomen, bleek weer eens uit het volgende programma-onderdeel. (6) Onder de titel 'T moins de l'Histoire' vond verreweg het aardigste - en dus te kort durende - programma-onderdeel plaats. Onder leiding van Pescatore putten Reuter, Hirsch, Sahn, Spierenburg, Taviani en Glisenti in samen- en tegenspraak met elkaar uit hun geheugen rond het thema 'De geboorte van het gemeenschappelijke Europa, mei 1950 tot april 1951' en vooral toegespitst op de totstandkoming van het Plan-Schuman en de rol van Monnet daarbij. Het idee van Monnet was dat het Roergebied als twistappel aan Frankrijk en Duitsland onttrokken moest worden, conform diens adagium, dat als een probleem onoplosbaar bleek, de basis veranderd moest worden. In tegenstelling tot Bidault reageerde Schuman onmiddellijk op dit plan en terwijl de portee van de zaak in eerste instantie niet doordrong tot de meerderheid van de Franse ministerraad, was er wel van een directe positieve reactie van Adenauer sprake. Nu was deze allang door verscheidene Duitse belanghebbende groeperingen gewezen op oplossingen in de richting van het Plan Schuman, maar voor Adenauer gold de politieke overweging van het herstel van de Duitse soevereine waardigheid bovenal. In het midden bleef in hoeverre Adenauer en Monnet vooraf rechtstreeks contact met elkaar hebben gehad, hoewel een politieke intuïtie bij Monnet waarschijnlijker is. Boeiend was de wijze waarop Spierenburg de aarzeling bij de Benelux-landen (of schoon Spaak het idee graag zelf bedacht zou willen hebben) en van Nederland in het bijzonder overbracht: er moest van het Verenigd Koninkrijk als mogelijk partnerland afscheid genomen worden en bovendien kwam een 'vrijzwevende' Hoge Autoriteit zonder (be)geleiding van de nationale lidstaten Nederland wel zeer ongelofwaardig voor. De supranationale gedachte werd gekoppeld aan de Franse dirigistische beheptheid. Ironisch in het licht van de latere politieke en institutionele ontwikkelingen was wel dat het Nederlandse streven naar de instelling van een Raad van Ministers in Frankrijk overkwam als een poging het Plan Schuman te saboteren. Ontkend werd dat er enig verband zou bestaan tussen de plannen voor de EGKS en een mogelijke herbe wapening van de BRD; Monnet vreesde zelfs dat de Koreaanse Oorlog de hele zaak zou doen mislukken.

Dit intermezzo vanuit 'Eye witness-history' maakte duidelijk hoezeer een systematisch interview-project van Europese leidende persoonlijkheden voor informatie en verificatie ten behoeve van een evenwichtige ge-

schiedschrijving van belang is. Het zou goed zijn als dit belang evenals een ruime ingebruikneming van de opengestelde archieven ingebed zou worden in een gericht en financieel onderbouwd onderzoeksbeleid.

Het laatste onderdeel van de conferentie betrof een analytisch overzicht van de stand van zaken betreffende historische studies over de Europese samenwerking en eenwording door de Duitse historicus H.-P. Schwarz. Na een 'heroïsche' fase, waarin de Europese constructie voorop stond en die ongetwijfeld onderworpen zal worden aan een 'Europees revisionisme', onderscheidde hij een tweede fase in de geschiedschrijving met de volgende karakteristieken: een benadering vanuit een nationale optiek (hetzij staat, hetzij politieke partij of sector van beleid); gebrekkige documentatie; Europese integratie als ondergeschikt thema; een ontbreken van een systematische laat staan transnationale benadering. Dat laatste zal vooral in een derde fase voorop gesteld moeten worden. Daarin zal de invloed van Europese groepen en hun strategieën uitgemeten moeten worden en de verpakking van de nationale belangen onderscheiden moeten worden van waarachtige Europese integratie (waarin de tegenstelling kan blijken tussen de 'goede Europeanen' en de demystificatie daarvan, en hen die een verenigd Europa vooral ter bescherming van de belangen en noden van hun eigen natie/staat zagen). Kortom, er zal een dialectische benadering gevonden moeten worden tussen transnationale en nationale factoren. (7) Tegelijk zal de Europese eenwording in de jaren vijftig horizontaal in Atlantisch kader (de VS als eerste Europese macht) en Oost-West-tegenstelling geplaatst moeten worden, terwijl in tijdsperspectief de ontwikkelingen van vóór de Tweede Wereldoorlog, die daaruit en die daarna in een continu perspectief verbonden moeten worden. De aanpak dient comparatief en interdisciplinair te zijn. Meer specifiek vroeg Duroselle aandacht voor een onderzoek naar de kleine groepen en met name naar de invloed van beperkte pro-Europese groepen op hun maatschappelijke omgeving.

Samenvattend kan gesteld worden dat met het programma te Luxemburg een goede aanzet is gegeven tot het ontstaan van het Europa van de historici. Geschiedschrijving van de Europese samenwerking en eenwording in zijn gehele complexiteit kan niet alleen tot doel hebben de tijdgenoten te informeren over een belangwekkend en ingrijpend, politiek en sociaal-economisch, min of meer geslaagd experiment in regionalisme. Dat doel wordt zelfs niet bereikt met het afleggen van rekenschap voor de tijdgenoten over het door hen beleefde (Europese) verleden; hetgeen in het algemeen gesteld de opdracht van de eigentijdse historicus is. De 'opdracht in de tijd' in deze gaat verder. Want als de Europese integratie in een crisis verkeert, gaat dat in belangrijke mate om een identiteitscrisis. Met andere woorden: voor een vruchtbare nieuwe fase in de Europese integratie kan een 'culturele revolutie' noodzakelijk zijn. Historici hebben de taak een kritische basis aan te brengen waarop het mogelijk wordt een debat over de ideeën te houden die gemoeid zijn met de identiteit die Europa kan en moet verwerven, zulks terwille van een daadkrachtige bijdrage aan een meer vreedzaam en rechtvaardiger wereldbestel. Of, zoals Pierre Uri het zegt: "Plus la Communauté oeuvrera pour le monde, plus elle apparaîtra toute prochaine à ses propres citoyens, une Europe sensible au coeur". (8)

N.B. De Europese Commissie stelt beurzen ter beschikking voor onderzoek betreffende de Europese Integratie. Het gaat om twintig onderzoeksbeurzen voor een maximumbedrag van 4500 ECU elk (ofwel fl. 11.000). Drie van deze beurzen zijn geoormerkt voor historisch onderzoekswerk over het ontstaan van het communautair Europa. Diegenen die de nadere voorwaarden voor het verwerven van een dergelijke beurs zouden willen kennen, kunnen zich tot mij wenden.

noten

1. Voor een uitgebreid verslag zie: *Etude du début de la construction européenne. Apport des sources et archives 1946-1952. Compte-Rendu et Rapports. Colloque multinational des professeurs d'histoire contemporaine, Luxembourg, 28-29 Janvier 1982, Bruxelles, Avril 1982*. Zie ook: *Agence Europe* no. 3301 en 3302, février 1982, p. 3 en 4.
2. Bijvoorbeeld volgens het voorstel van R.B. Soeten-dorp in een stelling behorende bij zijn proefschrift *Het Nederlands beleid ten aanzien van het Arabisch-Israëliësch conflict 1947-1977*: "Alle stukken in overheidsarchieven die ouder zijn dan twintig jaar zouden ten behoeve van wetenschappelijk onderzoek toegankelijk moeten zijn, zoals dat reeds het geval is met de notulen van de minister-raad."
3. W. Lipgens, ed., *Sources for the History of European Integration (1945-1955). A Guide to Archives in the Countries of the Community. (Sources de l'Histoire de l'Intégration Européenne (1945-1955). Guide des Archives conservées dans les Pays de la Communauté)* Leiden enz., 1980. Daarin: A.F. Manning, 'Archival Sources in the Netherlands for the History of European Integration (1945-1955)', 89-98.
4. Zie ook over het Monnet-archief: H. Rieben, 'Les Archives Jean Monnet à Lausanne' in: *Cahiers Européens*, 8 maart 1981, 3-23.
5. Zie: OOM (81) 179 final (Brussels, 15 April 1981): *Opening of the Communities' Historical Archives to the Public (Communication from the Commission to the Council)*
Deze regeling bevat twee acte, namelijk één voor de verschillende bevoegdheden van de Europese Commissie tengevolge van het Verdrag van Parijs, respectievelijk de Verdragen van Rome. De Raad zou in de eerste helft van 1982 beslissen. (Eén samenvatting in: *Agence Europe (Documents)*, no. 1147, 28 Avril 1981).
Op basis van een rapport van Schwencke heeft het Europees Parlement over het voorstel van de Commissie in een resolutie een positief advies uitgebracht op 19 november 1981 in vervolg op zijn besluit van 5 mei 1981 een gelijksoortig regiem in te stellen voor de archieven van het EP.
Met deze voorstellen wordt aansluiting gekregen bij besluiten van andere Europese en niet-Europese organisaties hun archieven toegankelijk te maken, bijvoorbeeld:
- historische archieven van talloze VN-organen in de diverse landen;
- OESO: dossiers met toepassing van een strikte 30 jaar regel; Raadresoluties over de periode 1948-1959;
- (vanaf 1977, respectievelijk 1982) Raad van Europa: 1. archiefstukken van de Raadgevende Vergadering met een 25 jaar regel; 2. archieven van SG en Raad van Ministers (30 jaar)
- (vanaf 1981): Pact van Brussel/ WEU: groot deel van de dossiers, 1948-1950 (Raad van Ministers, permanente commissies, niet-militaire documentatie).
6. Over 'eye-witness-history': A. Schlesinger jr. 'The Historian as participant' in: *Daedalus*, 100-2(1971) 339-358.
Over het karakter van de eigentijdse geschiedenis: Chr. L. Baljé, 'Inleiding tot de eigentijdse geschiedenis' in: *Historisch Contact*, 3-2, 3 en 4 (1980/81) respectievelijk p. 17-22, 33-38 en 50-53.
Over eigentijdse bronnen-uitgaven: Morsey, Kahlenberg, *Edition Zeitgeschichtlicher Quellen* (San Francisco, 1975) (XIV International Congress of historical sciences).
7. Onlangs is nog eens vastgesteld, dat er wel verbindend onderzoek wordt gedaan tussen het multinationaal bestel, met name in de vorm van het interdependentie-

Voor vervolg zie pagina 19